

ЗАОЩАДЖЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНЕ ІНВЕСТИЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО ФІНАНСУВАННЯ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ

Ключові слова: заощадження населення, інвестиційний ресурс, реальний сектор.

Для сучасного стану вітчизняної економіки характерною є проблема пошуку інвестиційних ресурсів. З цією метою підприємствами ведеться усе більш активний пошук джерел фінансування для задоволення своїх інвестиційних потреб. Незважаючи на позитивні тенденції в банківській сфері, яка починає потроху виходити з фінансової кризи, необхідно відмітити об'єктивну фінансову неспроможність вітчизняних банків забезпечити належні обсяги довгострокового кредитування інвестиційних процесів в економіці. В той же час, недостатньо використовуваним залишається потужний і реальний фінансовий потенціал, який зосереджений у населення. Світова практика показує, що заощадження населення є найбільш стійкими інвестиційними ресурсами, але у нашій країні проблемі заощаджень до недавнього часу не приділялося достатньої уваги. Однак, перехід до ринкової економіки і сучасні процеси у вітчизняній економіці примушують переглянути роль, яку грають грошові заощадження в економіці країни, а також розширити канали, по яких ці заощадження можуть залучатися.

Заощадження населення є важливим інвестиційним джерелом, тому вивчення процесів, пов'язаних з трансформацією грошових заощаджень в інвестиції має і теоретичну і практичну цінність. Значну увагу дослідженню проблеми заощаджень приділив у своїй роботі А. Маршалл [8]. Також ця проблема була однією з найголовніших складових теорії Дж. Кейнса, який сформулював правило, що "в будь-якому новому прирості сукупних доходів частка заощаджень зростає випереджальними темпами стосовно частки, яка споживається, а отже, забезпечується основа майбутніх інвестицій". Кейнс Дж. визначав заощадження як надлишок доходу над тим, що витрачено на споживання [6, с.71]. Алексеєнко М. Д. дає наступне формулювання сутності заощаджень: заощадження – це частина доходів суб'єктів економіки, не використана на споживання, сплату податків і неподаткових платежів і призначена для забезпечення потреб у майбутньому [1, с.8].

На думку інших економістів [10], грошові заощадження – це індивідуальне нагромадження грошових сум, які є частиною трудових доходів. Водночас заощадження населення у замкнутій економіці – це фактично єдине джерело надходження коштів на грошовий ринок. За його рахунок інші інституціональні одиниці можуть збільшити свої інвестиції або профінансувати бюджетний дефіцит.

Практично усі існуючі дослідження, які присвячені проблемі заощаджень населення обмежуються аналізом їх економічної суті, тобто утворенням вільних грошових коштів та їх накопичення. Проте, економічна суть заощаджень не зводиться тільки до утворення вільних грошових коштів та їх накопичення. Грошові прибутки населення як заощадження не припиняють свій рух, а навпаки знаходяться в пошуку нових найбільш вигідних форм збереження і приросту.

Метою статті є визначити той інвестиційний потенціал який є на сьогодні у населення та висловити думку щодо створення нових механізмів залучення підприємствами заощаджень населення, оскільки заощадження населення стають одним з найвагоміших потенційних джерел внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Заощадження населення можна вважати інвестиційними ресурсами у тому разі, якщо домогосподарство приймає рішення вкласти свої заощадження в об'єкти підприємницької діяльності або інші види діяльності з метою збільшення їх вартості.

Так населення, яке зберігає цінності в національній та іноземній валюті поза фінансово-кредитною системою і не вкладає їх в економіку, не бере участі в

інвестиційному процесі. Тобто, за характером мобілізації заощадження домогосподарств поділяють на організовані та неорганізовані [3; 12].

Організованими слід вважати заощадження населення, мобілізацію і розміщення яких проводить банківська система або небанківські фінансово-кредитні установи, які згідно із законодавством мають право здійснювати операції щодо залучення коштів населення та їх розміщення. До організованих форм заощаджень перш за все відносяться заощадження у вкладах і цінних паперах. Саме вклади у банках є поширеним видом організаційних заощаджень населення в Україні. У загальній сумі вкладів населення в банківській системі на 2009 рік вклади в національній валюті склали 101 081 млн. грн. або 47,2 %, а в іноземній валюті – 113 016 млн. грн. Динаміка грошових заощаджень населення в комерційних банках по національній та по іноземній валюті за 2004-2010 рр. представлена в таблиці 1 [14].

Таблиця 1

Вклади населення в комерційних банках за період 2004-2010 рр.

Рік	Усього млн. грн.	У національній валюті		В іноземній валюті	
		млн. грн.	%	млн. грн.	%
2004	42 502	22 961	54,02	19541	45,98
2005	74 778	43 688	58,4	31 090	41,6
2006	108 860	59 889	55,0	48 970	45,0
2007	167 239	102 379	61,2	64 860	38,8
2008	217 860	110 016	50,5	107 844	49,5
2009	214 098	101 081	47,2	113 016	52,8
2010*	267 079	137 888	51,6	129 191	48,4

* за січень - листопад 2010 року

З таблиці 1 видно, що грошові заощадження населення в комерційних банках за період 2004-2010 рр. мають тенденцію до збільшення. Так в 2008 році сума грошових заощаджень склала 217 860 млн. грн. з яких 110 016 млн. грн. були вклади в національній валюті, що приблизно в 5 разів більше, ніж грошові заощадження в 2004 році. За період з січня по листопад 2010 року вклади населення в комерційних банках вже перевищили їх суму за 2009 рік на 52 981 млн. грн. Із загальної суми грошових заощаджень за січень-листопад 2010 року, яка склала 267 079 млн. грн. 51,6% (137 888 млн. грн.) склали вклади фізичних осіб в національній валюті, а інші 48,4% відповідно – в іноземній валюті. У листопаді 2010 року зростання депозитів сектору домашніх господарств тривало.

Така динаміка відповідала динаміці зростання реальної заробітної плати населення та спостерігалась на тлі існуючого попиту на валюту на готівковому валютному ринку. В цілому, можна відмітити поступове збільшення кількості грошових заощаджень населення в комерційних банках.

Україна належить до країн з досить розвинутою схильністю до заощаджень, про що свідчать дані таблиці 2 [15].

Таблиця 2

Динаміка заощаджень населення України за 2004-2010 рр., млн. грн.

Показник	Рік						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010*
Наявний дохід	212033	298275	363586	470953	634493	672662	353104
Заощадження	31077	45651	44203	47 779	52011	82466	46042
Частка у наявних прибутках,%	14,66	15,31	12,16	10,15	8,20	12,26	13,04
Темп приросту наявних доходів	30,42	40,67	21,9	29,53	34,73	6,02	18,44
Темп приросту заощаджень	90,93	46,89	-3,17	8,09	8,85	58,55	65,22

* - за січень-червень 2010 року.

В 2004-2009 роках українці вкладали у фінансові активи в середньому 12 % від наявного доходу. Це далеко від показників Китаю, де доля заощаджень в структурі прибутків населення досягала приблизно 50%, але це близько до рівня розвинених європейських та азіатських країн. І значно відрізняється від США, країни – лідера по споживанню серед найбільших економік світу. Доля заощаджень в структурі прибутків американських домогосподарств протягом останнього десятиліття була дуже низька – від 0,4% до 2,4% [7].

Також, з таблиці 2 видно, що за період з 2006 по 2008 року темп приросту наявних прибутків підвищувався швидше в порівнянні з темпом зростання заощаджень населення. Проте починаючи з 2009 року ситуація змінилася і темп приросту заощаджень (58,6%) перевищив темп приросту наявних прибутків (6%). Збільшення розміру заощаджень свідчить про підвищення ощадної активності населення, а самі заощадження мають стратегічне значення в забезпеченні економіки кредитними ресурсами. Тому в грошово-кредитній політиці держави слід суттєво посилити увагу до забезпечення зростання реальних грошових доходів та заощаджень населення як базової передумови зростання інвестицій у реальну економіку. Економічне зростання України на сучасному етапі неможливе без заощаджень населення, особливо в їх організаційній формі.

Особливістю процесів заощадження в нашій країні як і в інших країнах, які розвиваються є те, що у довгостроковому періоді, за умов збільшення доходу заощадження зростають тільки в абсолютному значенні, а норма заощаджень залишається постійною. Проте така залежність притаманна тільки країнам, які орієнтовані на банківський сектор в тому числі і Україні, а в країнах, які орієнтовані на фондовий ринок, норма заощаджень постійно знижується [4].

Що стосується неорганізованих грошових заощаджень населення, то це ті заощадження, які зберігаються безпосередньо в населення готівкою в національній та іноземній валютах. Необхідно відмітити, що у зв'язку з існуванням в нашій країні такої проблеми як тіньова економіка виникає особливий вид заощаджень. Цей вид заощаджень пов'язаний із зацікавленістю суб'єктів тіньової економіки в отриманні додаткового прибутку за межами правового поля, тобто формою реалізації цього інтересу є накопичення заощаджень з цього доходу. Отже, окрім заощаджень, які враховуються статистикою існують і латентні (приховані) заощадження населення. Ці латентні заощадження також беруть участь в процесі формування заощаджень в офіційній економіці, так одним із способів легалізації цих заощаджень є вкладання грошових коштів в комерційні банки. Але збереження населення в неорганізованих формах у вигляді накопичення готівки в національній або іноземній валюті не завжди вкладається в банки або небанківські фінансово-кредитні установи. Внаслідок чого, такі заощадження виключаються з інвестиційного процесу і чинять негативний вплив на економічне зростання. Вони ведуть до одночасного скорочення споживання як стимулу для здійснення інвестицій, так і до скорочення інвестиційних ресурсів суспільства, основи його розвитку. Тобто негативним аспектом тенденції зростання заощаджень є те, що заощадження населення не трансформуються в інвестиції. У свою чергу при сприятливому інвестиційному кліматі, коли велика частина заощаджень трансформується в інвестиції, спостерігається економічне зростання [5, с.16].

Це і пояснює те, що для економік з низьким рівнем доходів характерна недовіра до фінансових інститутів, що веде до накопичення неорганізованих заощаджень на руках у населення і, відповідно, накладення обмежень на ріст доходів. Так наприкінці 2008 – початку 2009 років відбувся масовий відтік вкладів, не допомогла навіть сумнівна з токи зору законності заборона дострокового зняття депозитів з боку НБУ – за оцінками різних експертів, за межами кредитно-ощадної системи, на руках населення сконцентрувалося в перерахунку на конвертовану валюту до 70 млрд. доларів, з них не менше 50 млрд. – у готівковій іноземній валюті [9; 13].

Таким чином, в Україні існує потенційна можливість приросту інвестиційних ресурсів за рахунок залучення грошових коштів, що знаходяться на руках у населення у фінансовий оборот і якби засоби, що знаходяться поза банківською сферою, вдалося залучити в господарський оборот, це дало б можливість істотно активізувати інвестиційний процес в державі.

Варто відмітити істотну відмінність західної і європейської практики, яка відноситься до внутрішніх інвестицій. На заході, у зв'язку з тим, що основна маса платежів і транзакцій здійснюється за безготівковим розрахунком, а прибутки населення в більшості своїй зберігаються на рахунках в банках, державні і комерційні банки мають можливість акумулювати істотну частину грошових коштів населення і надалі широко використовувати їх для короткострокових вкладень. Засоби ж термінових та ощадних рахунків використовуються як довгострокові вкладення. Таким чином, в західних країнах грошові кошти населення практично повністю залучені в економічний оборот.

В Україні існує протилежна ситуація: немає офіційних статистичних даних про заощадження населення, які в перспективі могли б бути спрямовані в реальний сектор економіки, більшість платежів і розрахунків, у тому числі по заробітній платі здійснюється готівковими платежами, а заощадження населення вважає за краще зберігати швидше вдома, ніж на депозитних або ощадних рахунках (особливо явно це було видно в період фінансової кризи), у зв'язку з цим, банки фактично не мають доступу до основної маси заощаджень і не можуть використовувати цей ресурс для фінансування реального сектора. Це також відбивається на процентній ставці за кредитами, які надаються суб'єктам господарювання.

Окрім цього, особливістю української ситуації є те, що фондовий ринок в Україні не складає відчутної конкуренції банківському ринку та не чинить тиску на зниження процентної ставки на ринку фінансових ресурсів. Все це призводить до того, що на сьогодні ще не створені умови для вільного переміщення капіталу між різними секторами економіки, для визначення попиту і пропозиції інвестиційних ресурсів через інститут фондового ринку. Саме тому виникає необхідність створення нових форм фінансування інвестицій, нових механізмів залучення підприємствами передусім заощаджень населення, оскільки заощадження населення стають одним з найвагоміших потенційних джерел внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Говорячи про заощадження населення необхідно відмітити, що існують певні мотиви, які спонукають людей зберігати, а також чинники, що впливають на процес збереження. Але, незалежно від мотивів формування заощаджень населення, ключовою характеристикою є інвестиційний потенціал, під яким розуміється сукупність грошових заощаджень населення (домогосподарств), що є у наявності, та ті, які з різних причин є недоступними чи незадіяними на даний час.

До чинників, які впливають на величину заощаджень населення можна віднести: рівень доходу населення, процентні ставки в комерційних банках, очікування стабільності чи різного роду змін в економіці (наприклад, політична стабільність); рівень оподаткування (механізм стягнення податків, які пов'язані з прибутками населення), розвиток фінансових ринків та інші [11]. Так як одним з важливих факторів рівня заощаджень населення є рівень його доходів, розглянемо динаміку та структуру доходів населення України за період 2004-2010 рр., яка представлена в таблиці 3 [15].

Таблиця 3

Структура доходів населення України за 2004-2010 рр.

Доходи	2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010*	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
	274241	100	381404	100	472061	100	623289	100	845641	100	897669	100	472131	100
з них:														
заробітна плата	117227	42,75	160621	42,11	205120	43,45	278968	44,75	366387	43,33	376088	41,89	200459	42,46

* - Доходи населення України за січень-червень 2010 року.

З цієї таблиці можна побачити, що доля заробітної плати в загальній сумі отриманих населенням доходів упродовж усього досліджуваного періоду складала найбільшу питому вагу і можна з упевненістю сказати, що заробітна плата є основним джерелом прибутків населення нашої країни. У зв'язку з цим, заборгованість з виплати заробітної плати значно зменшує можливість заощадження населенням коштів.

Проте сам по собі показник "прибутки населення" не показує реально існуючу ситуацію, цікавішим і більш правильним в цьому плані є реальний дохід населення, який враховує індекс споживчих цін (ІСЦ). Динаміка реального доходу усіх верств населення представлена в таблиці 4, з якої видно, що реальний наявний дохід усіх верств населення мав тенденцію постійного зростання.

Таблиця 4

Динаміка реального доходу населення України за 2004-2010 рр., млн. грн.

Показник	Рік						
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Доходи	274241	381404	472061	623289	845641	897669	472131*
Наявний дохід	212033	298275	363586	470953	634493	672662	353104*
ІСЦ	109,0	113,5	109,1	112,8	125,2	115,9	105,9
Реальний наявний дохід	194526	262797	333259	417512	506784	580381	333321
Реальний наявний дохід, у % до відповідного періоду попереднього року	119,6	123,9	111,8	114,8	107,6	91,5	111,8**

* - Доход населення України за січень-червень 2010 року

** - Реальний наявний дохід, у відсотках за II квартал 2010 року до відповідного періоду попереднього року

На процес здійснення заощаджень суттєво впливає ефективності діяльності влади (тобто чим ефективніша влада для громадян, тим легше вони забезпечують свої перші потреби і більше відкладають у заощадження). З цим чинником тісно пов'язаний і чинник стабільності політичної ситуації в державі. Так, сприятлива економічна ситуація стимулює розвиток ощадного процесу и навпаки.

Процес формування заощаджень населення перебуває також під впливом таких незначних чинників, як вік населення, стать, склад сім'ї, освіта, професія, а також рух робочої сили та сезонність роботи. Із підвищенням освіти людей – підвищується схильність їх до заощаджень, а в умовах зниження рівня зайнятості населення та зростання рівня безробіття у громадян зникає можливість заощаджувати кошти.

Таким чином, оцінка потенційних можливостей розширення інвестиційної бази розвитку реального сектора країни за рахунок коштів населення показала наявність у населення достатнього ресурсного потенціалу. За допомогою акумульованих вільних фінансових ресурсів населення може здійснюватися вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку територій, а також вирішення завдань, які пов'язані з пошуком інвестицій в реальний сектор економіки країни. Інвестиції з боку населення в реальний сектор економіки можливі лише у разі трансформації в них заощаджень населення, які виступають найважливішим джерелом внутрішніх ресурсів національної економіки.

Проте необхідно відмітити, що процес трансформації заощаджень населення в інвестиції пов'язаний з певними труднощами: важко залучити заощадження, які знаходяться в неорганізованих формах, але є потенційними джерелами інвестицій та створення сприятливих умов для формування заощаджень населенням. Окрім цього, для вирішення проблеми трансформації заощаджень населення в інвестиції в першу чергу необхідно проводити роз'яснювальну роботу (так як громадянам України поки що властивий низький рівень економічних знань) і таким чином стимулювати суспільство до участі в інвестиційних процесах країни [2].

Сьогодні майже не існує ефективної політики залучення заощаджень населення. У зв'язку з цим в Україні продовжує існувати проблема удосконалення існуючого механізму трансформації заощаджень в інвестиції (основним сьогодні є банківська система, але банківські установи у своїй діяльності використовують традиційні способи залучення заощаджень населення) або створення нових механізмів залучення заощаджень населення, як потенційний інвестиційний ресурс в реальний сектор вітчизняної економіки.

Механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції консолідує розрізнені заощадження домашніх господарств він сприяє підвищенню економічної і соціальної значущості заощаджень населення, перетворює їх на важливий макроекономічний елемент. Інвестиційні ресурси, створені за участю населення, використовуються для зростання і розвитку виробництва, збільшуючи національний дохід, підвищуючи добробут населення та якість його життя. Залучення населення через його заощадження до інвестиційного процесу призводить до того, що населення усе більшою мірою стає причетним до процесів соціально-економічного розвитку країни, одночасно сприймаючи його результати. Окрім цього, механізм трансформації заощаджень населення в інвестиції також вирішує проблему залучення неорганізованих форм заощаджень населення, забезпечуючи максимізацію об'єму організованих заощаджень.

Тому створення нових форм і способів трансформації заощаджень населення в інвестиції, за допомогою яких можна було б знижувати ризики, забезпечувати постійний приплив фінансових ресурсів в реальний сектор економіки, сприятиме підвищенню ефективності інвестиційних процесів в країні. Проте при створенні такого механізму в нашій країні перш за все необхідно враховувати наступні національні особливості: наявність значного об'єму неорганізованих заощаджень; слабкість банківської системи як основного інституту, що акумулює заощадження населення, та нездатного наращувати об'єми довгострокових кредитів для фінансування реального сектора; недостатня привабливість вітчизняного фондового ринку для українських компаній, які розміщують на ньому незначну кількість інвестиційних цінних паперів, що емітуються ними; відсутність широкого спектру зрозумілих і доступних населенню фінансових інструментів.

Від того як будуть залучені заощадження населення в реальний сектор економіки нашої країни (через банки або створення нових форм їх залучення), залежить характер подальшого розвитку економіки країни. Для економічного зростання привабливішим варіантом є банки, але на це швидше за все, буде потрібний досить тривалий час. Більш прийнятним для нашої країни є другий варіант – створення нових механізмів залучення засобів населення.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, основними сучасними тенденціями в політиці доходів та витрат населення України є: зростання частки неврахованих доходів населення (зростання частки "тіньових" доходів населення), які потенційно можуть розглядатись як інвестиційні ресурси; суттєва диференціація між регіонами України за показником реального наявного доходу у розрахунку на одну особу. Окрім цього, характерною рисою української економіки є те, що не відпрацьований механізм трансформації заощаджень населення в інвестиційні ресурси. Саме це є однією з причин того, що наявні заощадження лише в невеликому об'ємі вкладаються в розвиток виробництва. Інвестиційний потенціал населення України досить високий, проте він практично не використовується, оскільки заощадження населення не залучені повною мірою в інвестиційний процес країни. Цілком очевидно, що залучення навіть невеликої частини цих коштів у вигляді інвестицій в економіку країни здатне радикально змінити макроекономічну ситуацію. В зв'язку з цим, розвиток ринку заощаджень, як соціально-економічного механізму мобілізації грошових накопичень населення і трансформації їх в інвестиції для реального сектора економіки, є пріоритетним завданням української економіки.

Література

1. Алексєєнко М.Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. – К.: КНЕУ. – 2002. – 276 с.
2. Андрейчикова А. М. Проблеми перетворення заощаджень населення на інвестиції [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2008febr>
3. Варода Л. Роль заощаджень населення у формуванні банківського капіталу [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.library.tane.edu.ua/images/nauk_vydannya/4KcSzI.pdf
4. Гарбар Ж.В., Зуб Т.П. Заощадження населення як фактор економічного зростання [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/>.
5. Иванченко И. С. Проблемы трансформации российских сбережений в инвестиции //Финансовые исследования. – 2003 г. – №6. – С. 16–20.
6. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. – Гелиос АРВ. – 1999. – 352 с.
7. Кравчук К. Непростой выбор [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://tristar.com.ua/2/art/neprostoi_vybor_12620.html
8. Маршалл А. Принципы политической экономии: В 3 т. Т.1: Пер. с англ. – М.: Прогресс. – 1983. – 415 с.
9. Паливода К. В. Значення державної політики нарощування доходів населення для активізації інвестиційної діяльності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://economy.nauka.com.ua/>.
10. Поліщук О.А., Шевцова А.С. Особливості формування заощаджень населення та їх значення для економічного зростання держави [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/33_DWS_2010/33_DWS_2010/Economics/74382.doc.htm
11. Сурина П.А. Денежные сбережения населения как источник коллективных инвестиций //Государственное управление. Электронный вестник. – 2007. – № 10. – С. 1–6.
12. Смірнов О. Ю. Мотиви та чинники заощадження у сучасній економічній теорії // Наукові праці. – 2006. – № 27 Т. 40. – С. 99–106.
13. Украинцы хранят "под подушкой" \$70 млрд. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.seychas.com.ua/news/2009/2/20/4683.htm>.
14. Офіційний сайт Національного банку України// www.bank.gov.ua/
15. Офіційний сайт Держкомстату України // www.ukrstat.gov.ua/.

Резюме

В статті проведена оцінка потенційних можливостей розширення інвестиційної бази розвитку реального сектора країни за рахунок коштів населення. Показано, що заощадження населення є одним з найвагоміших потенційних джерел внутрішніх інвестиційних ресурсів, залучення яких можливо тільки при створенні нових механізмів їх залучення підприємствами.

В статье проведена оценка потенциальных возможностей расширения инвестиционной базы развития реального сектора страны за счет средств населения. Показано, что сбережения населения являются одним из важнейших потенциальных источников внутренних инвестиционных ресурсов, привлечение которых возможно только при создании новых механизмов их привлечения предприятиями.

The article assessed the potential of expanding the investment base for the development of real sector of the country due to the savings of the population. It is shown that the savings are one of the most important potential sources of domestic investment resources, the involvement of which is possible only with the creation of new mechanisms to be used by enterprises for their involvement.